

Za ještě tvrdší kodifikační diktát?

Když se R. Adam ve svém článku *K otázce kodifikační pravomoci* (NŘ 4/2005, s. 198-201) zamýšlí nad tím, zda má tento časopis „kodifikační pravomoc“, je třeba připomenout, že (podle SSJČ nebo Encyklopedického slovníku češtiny) má kodifikace dva aspekty – deskripci a preskripci (nebo „zachycení“ a „stanovení“, či „vědecké poznání“ a „utvrzení“). NŘ je jistě médiem, kde jsou zaznamenávány výsledky lingvistického bádání, nesplňuje však tradiční představu kodifikační příručky, která je systematická, snadno přehledná a dostupná apod. Na otázku, zda má NŘ platnost preskriptivní (jako mají např. Pravidla českého pravopisu), je nutno odpovědět záporně. Preskriptivismus¹ není záležitostí proklamací lingvistů (jako jsou např. ty o doporučujícím nebo naopak závazném charakteru nějaké příručky), ale toho, jak je mluvčími daná příručka vnímána. Časopis NŘ rozhodně není širokou veřejností vnímán jako závazná příručka (předpokládám, že analýza čtenosti by to potvrdila). Každá deskripce (a obecněji každá kodifikace) je do určité míry intervencí do jazyka (má nenulovou preskriptivní sílu). Ne každá intervence však má stejnou váhu a je otázkou, zda jazykověda má být intervenčním činitelem nebo pouze pozorovatelem intervencí (s určitou minimální mírou intervence, která plyne z existence lingvistiky, jakožto vědy o jazyce).

Jiná otázka je, proč mají některé příspěvky v NŘ, na které upozorňuje R. Adam, preskriptivní modalitu. To nijak nesouvisí s předchozími úvahami ani s povahou časopisu. I příspěvky laiků do denního tisku mají často preskriptivní modalitu. Rozhodně to o kodifikační platnosti média a síle intervence nic nevyovídá.

Reakce M. Jelínka a redakční rady (*Má Naše řeč kodifikační pravomoc?*, NŘ 4/2005, s. 202-206) přináší několik kontroverzních výroků, které většinou nepodpírá žádnými argumenty. Nejprve je třeba se zmínit o pojmu pravomoc, který se v souvislosti s kodifikační praxí v obou článcích používá. Podle SSJČ je pravomoc „*souhrn práv příslušejících tomu, kdo je oprávněn dbát na dodržování práva*“ nebo také „*moc, oprávnění, právo rozhodovat vůbec; kompetence*“. Ani jeden z významů slova není v souvislosti s regulací jazyka vhodný pro nějakou lingvistickou instituci. Jaké mají lingvisté a lingvistické časopisy *oprávnění dbát na dodržování „práva“* (v našem případě jazykové normy)? Sahají „kompetence“ jazykovědných institucí za hranice popisu jazyka do oblasti jeho normování? Norma se spontánně vyvíjí i bez lingvistických zásahů a často právě porušováním předcházejících podob normy. Jediným právem lingvistů (jakožto znalců v oboru) je tuto normu popisovat, příp. doporučovat mluvčím, jak se vyhybat jejímu porušení (považují-li to mluvčí za nutné). Znalosti o jazyce tak lingvisty opravňují provozovat poradenskou činnost, nikoli však činnost „zákonodárnou“.² Ke stanovování normy nemají lingvisté ani mandát ani účinné nástroje, jejich regulační činnost v této oblasti nikdo nelegitimizoval. Jazyk (ani ten spisovný) není vlastnictvím lingvistů, aby s ním mohli svévolně manipulovat.

Obecně se ani v jednom článku nepochybuje o nutnosti pokračovat v současné kodifikační

1 Současný preskriptivismus se projevuje jako pocit oprávněnosti sankcí i za projevy, které se „pouze“ neshodují s platnou kodifikací. O tom, že sankce např. v podobě nálepky ne(do)vzdělance opravdu mluvčímu hrozí, podal svědectví i jeden z recenzentů tohoto textu, jehož jméno neznám: „*Kde úpí pan Cvrček pod diktátem kodifikace? Snad trpěl v hodinách češtiny, kde se kodifikaci musel učit. Ale to je úděl všech Čechů, pokud chtějí, aby se jim bez problémů rozumělo na celém území Česka a aby event. nevypadali jako málo vzdělaní občané.*“ [zvýraznil V. C.]

2 To, že je současná preskriptivní kodifikace s normou spjatá (má „zákonodárnou“, tedy normotvornou platnost), dokazují autoři reakce mj. v místech, kde tvrdí, že spisovnost je víceméně otázkou konsenzu lingvistů (viz níže).

praxi. Redakce dokonce připomíná, že jsou to především **mladí** lingvisté³, kteří zastávají „krajně liberální“ stanoviska, která by se mohla projevit – pokud by byla uplatňována – ohrožením jednoty spisovného jazyka. Nijak se také při odsudcích názorů, které podporují menší míru intervenčních zásahů, nedokládá, proč by byly „komunikativní pozice těch, kdo v běžné konverzaci zachovávají nářečí a slang, (...) kodifikačním liberalismem ztíženy“ (s. 202). Je to proklamace, která si dělá nárok na obecnou platnost, podložená nějakým výzkumem, nebo jde jen o názor autorů? Jedná se snad o návrat Běličova pseudoargumentu o kulturním harakiri? Kdybychom při „krajním liberalismu“ dali větší roli úzu v regulační činnosti, ohrozili bychom snad jednotu spisovného jazyka (protože ten bez ochránců sám nemůže existovat)? Vždyť s případnou *minimální* intervencí do jazyka (minimalizováním preskriptivního aspektu kodifikace) je jen *minimálně* zasahován a měněn i **reálný** spisovný jazyk.

Autoři z redakce dále tvrdí: „*Dosáhne-li se však konsenzu o spisovné povaze jazykového prostředku, kterému se dosud spisovnost upírala, nechť je tento výsledek zaznamenán v Naší řeči...*“ (s. 203). Podobné výroky implikují, že spisovné je to, o čem lingvisti (obecně, ne nutně jen v rámci NŘ) rozhodnou, že je spisovné. To se ovšem zjevně neshoduje s teorií jazykové kultury, která považuje spisovný jazyk za reálně existující (nezávisle na kodifikaci). Problém je zde především s termínem spisovnost, který je nedefinovaný, což umožňuje s ním snadno manipulovat. Má-li NŘ „*právo vyslovovat konečné soudy o spisovnosti*“ (s. 204), pak bychom se mohli ptát, kde k tomuto právu bere mandát?

Ochranářský postoj, který Z. Starý charakterizoval jako důsledek *syndromu národního údělu* (Ve jménu funkce a intervence, Karolinum, Praha 1995), se v článku redakce projevuje i formulacemi, že některé jazykové problémy je potřeba rychle „řešit“ (s. 203). Jak se takové „naléhavé problémy“ v jazyce řeší? Podle mého názoru to byla právě tato „starostlivost“ o jazyk, která kdysi dohnala NŘ ke krajně puristickým stanoviskům odsouzeným PLKem ve 30. letech. Problémy jazyka jsou buď problémy mluvčích s použitím jazyka (a zde pomůže pouze *individuální rada*⁴ na *individuální* problém), nebo problémy lingvistů s popisem jazyka (zde nepomůže kromě skromnosti a pokory před složitostí a neregulovatelností jazyka nic).

Podle výroku jednoho z členů redakce stále přetrvává představa, že jsme schopni poznat chybný jev nezávisle na jeho frekvenci výskytu: „*Přece i materiál z Českého národního korpusu nutno třídit a hodnotit podle toho, z čeho pochází. Nebo budeme kodifikovat výraz s největší frekvencí, i když víme, že je chybný?*“ (s. 203n) Jevy s nízkou frekvencí možná mohou být posuzovány z hlediska lingvistova povědomí, avšak jevy frekventované, jejichž distribuce je rovnoměrně rozložena mezi různé typy textů, se široce užívají právě proto, že jsou funkční (tedy ne chybné). V tomto smyslu jsou texty (a reprezentativní korpus obzvlášť) spolehlivější než lingvistova intuice a jeho jazykové povědomí.

Největší pozornost by však měla být věnována návrhu na vytvoření **kodifikační komise**⁵. „*Jednotlivci i skupiny, kteří by se ucházeli o to, aby jejich texty měly povahu kodifikační, museli by*

3 Mohli bychom spekulovat, zda se jedná o nefér poukaz na věk, kterému se ve světě říká ageism, nebo zda by bylo stejně „relevantní“ obranou „mladých lingvistů“ konstatování, že protistranu reprezentují převážně staří odborníci. Předpokládám, že ne.

4 Individuální rada může vycházet z **různých** doporučení **různých** kodifikací-deskripcí (třeba i z NŘ).

5 Abych předešel případným nedorozuměním, zdůrazňuji, že onen *diktát* v nadpisu příspěvku se vztahuje především k tomuto návrhu, tedy ke zřízení kodifikační komise, nikoli k činnosti, kterou vyvíjí časopis NŘ.

žádat o přiznání tohoto atributu kodifikační orgán.“ (s. 205) Znamená to, že každý lingvista, který by chtěl něco mluvčím prostřednictvím své publikace doporučit, by měl jít před komisi, která by rozhodla, zda jeho myšlenky nejsou závadné? Podle jakých kritérií by však kodifikační komise rozhodovala? Podle jakých kritérií by do ní byli jmenováni odborníci? O vědecké pravdě přeci nelze hlasovat. Zatímco v současnosti preskriptivní kodifikace vytváří tlak „pouze“ na mluvčí a na jazyk, přijetím návrhu na zřízení kodifikační komise by se vytvářel tlak i na lingvisty. Představa konkurence různých kodifikací (nebo různých variant kodifikace), které by vzájemně soupeřily o mluvčí/uživatele, je pro některé lingvisty natolik nepříjemná, že volají po ustavení takovýchto orgánů, které by celou věc raději pečlivě hlídaly. Takováto komise (kdyby nepracovala správně) by mohla např. zabránit vzniku konkurenční kodifikace v situaci, kdy by ta stávající byla nevyhovující.⁶ Ačkoli si dokážeme představit, že by členové takové komise rozhodovali podle svého nejlepšího vědomí, proč se vystavovat nebezpečí selhání a proč rozhodnutí, která doporučení následovat a která nikoli, nenecháme na výběru mluvčích? Nebylo by vhodnější opustit striktní dělení spisovnost/nespisovnost a přiznat si existenci přechodného pásma jevů standardních (o kterých se už po řadu desetiletí v příručkách píše, že do spisovné normy postupně pronikají, a které bezpečně poznáme podle frekvence užití např. v ČNK)?

Shrnutí. *Kodifikační platnost* má bez ohledu na existenci kodifikační komise každý výstup lingvistického zkoumání – jeho součástí je totiž jak vědecké poznání, tak určitá (často velmi malá) míra utvrzení tohoto poznání. Na druhé straně *preskriptivní pravomoc* by neměl mít nikdo, protože k tomu nemá mandát (ani důvod – češtinu není potřeba ochraňovat či regulovat). Časopis NŘ – jako jeden ze zdrojů intervenujících do jazykové praxe – je **cenným** příspěvkem k (zatím malé) pluralitě intervencí, která je záhodná, ne-li nutná pro další vývoj jazyka a vztahu lingvistů k němu a k mluvčím.

Na druhou stranu můžeme říct, že je dobře, že se otevřeně mluví o „pravomocích“ v kodifikační oblasti a o tom, že by měla zasedat komise, která by rozhodovala, jaká příručka má jakou pravomoc. Kromě toho, že si můžeme názorně představit, v jakých myšlenkových stereotypch někteří lingvisté uvažují (nutnost striktní regulace jazyka a jazykovědy, spisovný jazyk jako lingvistický konstrukt), se jasně ukazuje, že současná kodifikace je silně preskriptivní mj. proto, že není otevřená pluralitním názorům. Je tak explicitně doloženo to, co dosud pouze implicitně vyplývalo z omezení diskusních možností pro ty, kteří mají na věc jiný než většinový názor.

Václav Cvrček, ÚČNK FF UK

6 Jak by asi dopadli členové PLK se svojí kritikou NŘ a tehdejší nevyhovující kodifikace, kdyby na konci 20. let existovala podobná kodifikační komise? Kdo by v ní asi seděl? „Mladí“ členové PLK nebo lingvisté Hallerova stříhu?